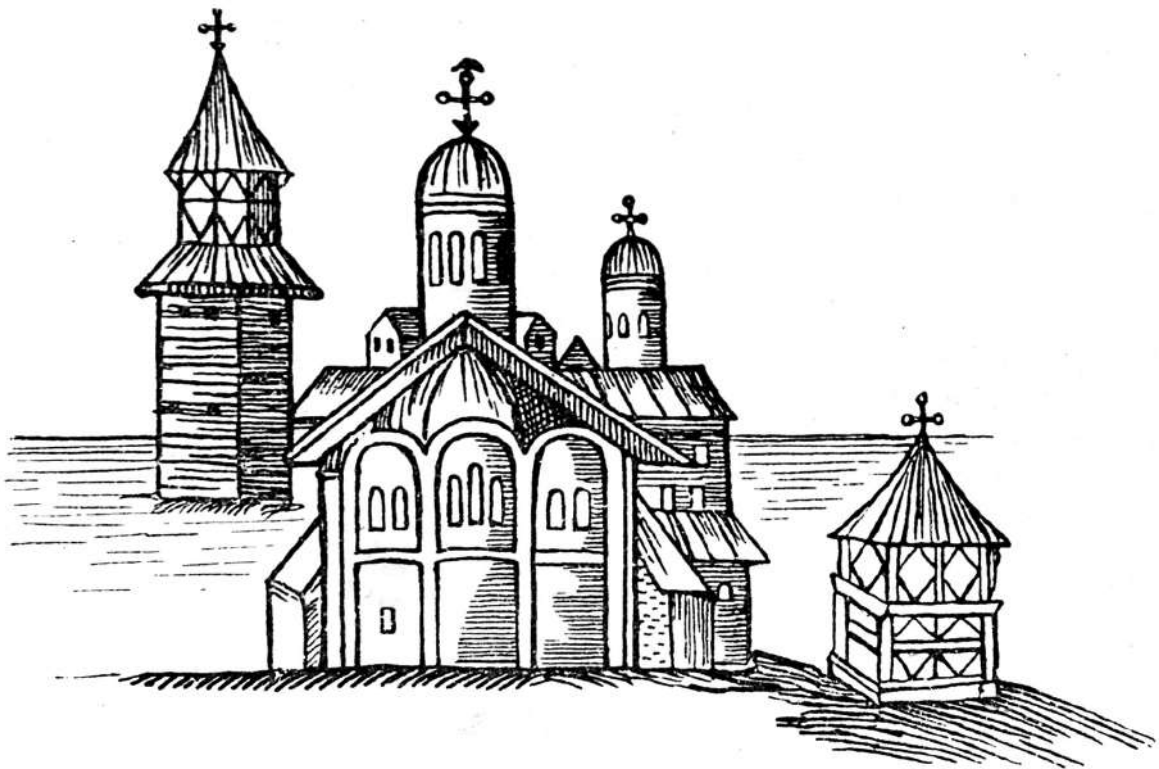

Розділ 2.

**Поховання литовсько — руських князів
та представників споріднених з ними родин в склепі
під Іоано-Предтеченським приділом Успенського собора
та в каплицях — усипальницях біля фасадів храма.**

Кілька поховань в період, що розглядається було зроблено в склепі під давньоруським приділом Іоана Предтечі, а також в окремих родинних каплицях -усипальницях, прибудованих до фасадів собора. Каплиці могли з'явитися тут тільки після капітального ремонту храму, виконаного за князя Симеона Олельковича. Вони побудовані між могутніми контрфорсами, влаштованими біля стін собора для укріплення його конструкцій.

На плані 1638 року з книги «Тератургима» (ІЛЛ...026) позначено чотири таких усипальниць: «каплиця святого Івана Богослова», «каплиця Трьох Святих церковних докторів Василя Великого, Григорія Теолога та Івана Златоустого», «каплиця святого архидиякона Стефана, князів їхніх милостей Корецьких», «каплиця їхніх милостей панів Єльців».

*Афанасій Кальнофойський. Книга «Тератургима». 1638 р. Фрагмент.
Успенський собор та дзвіниці на Соборній площі Києво-Печерської лаври.*

* * *

Серед науковців затвердилася думка, що каплиця, яка знаходилася біля південного фасаду храму — праворуч від входу до нього, була побудована за часів Костянтина Івановича Острозького та освячена на честь Іоана Богослова — небесного покровителя його батька — князя Івана Острозького. Проте оскільки останній помер близько 1465 р., тобто

до будівництва тут в 1470 р. контрфорсів, зазначена каплиця в цей час не могла існувати. Отже, або тлін князя був перенесений до каплиці пізніше, або він був похований в інтер'єрі собору. Дружину Івана Острозького — кн. Марію Іванівну Бельську — внучку великого князя Литовського Володимира Ольгердовича, імовірно, поховали поруч з ним. Можливо, небесним покровителем її чоловіка був Іоанн Предтеча, і його могли поховати в підземному склепі під приділом на честь цього святого. Приділ тоді мав безпосереднє сполучення із самим храмом. Не виключено, що раніше саме тут спочив батько Марії Іванівни князь Іван Володимирович Ольгердович Бельський — рідний брат київського князя Олелька Володимировича.

У зв'язку з цим варто згадати повідомлення у щоденнику (1594 р.) Еріха Лясоти — посла імператора Священної Римської імперії Рудольфа II Габсбурга (1552-1612) до запорожців, де він згадує Успенський собор Печерського монастиря: «внутри церкви, у стены находится каменный оштукатуренный склепъ, въ которомъ лежатъ предки нынѣшняго великого князя московскаго, ибо, говорятъ, древніе князья кievскіе и предки поименованого великого князя происходятъ изъ одного рода» (1). У час коли це було написано, великим московським князем був Федір Іоанович (1557-1598). Його прадід Іван III Васильович був племінником Московської княгині Анастасії Василівни — дружини київського князя Олелька Володимировича, а бабця — московська цариця Елена Василівна Глинська (+1538) — регентка в 1533-1538 рр. при малолітньому Івані IV Васильовичі — була праправнучкою князя Лекси (Олександра) (у ченцях Івана) Глинського та княгині Анастасії Данилівни Острозької. Іван Острозький, одружений з онукою Київського князя Володимира Ольгердовича Марією Іванівною Бельською, доводився Анастасії Данилівні Глинської внучатим племінником.

Одже, зазначеними предками тодішнього московського князя, які спочивали у склепі під приділом на честь св. Іоанна Предтечі, могли бути: кн. Лекса (Олександр) (в ченцях Іван) Глинський та його дружина Анастасія Данилівна Острозька; кн. Іван Володимирович Ольгердович Бельський; а також його дочка Марія Іванівна Бельська та її чоловік князь Іван Острозький (батьки князя Костянтина Івановича Острозького).

З часом у склепі знаходилося вже багато поховань. Так у 1647 р. в кам'яній гробниці, що тоді тут стояла, був віднайдений стародавній пергамент, на якому записані для поминання імена 35-х осіб.(2)

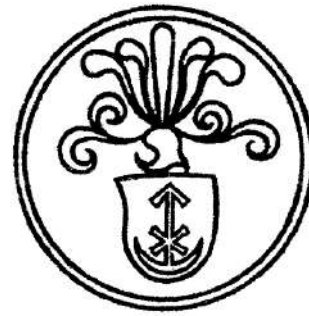
* * *

Що стосується поховань в каплиці на честь Іоана Богослова, то в ній близько 1500 р. міг бути похований згаданий печерський архімандрит Іона II. До чернечого постригу він, як йшлося, був одружений з Агафією (Гафтелиною) Семенівною Глинською — онукою Лекси (Олександра) (у ченцях Івана) Глинського та кн. Анастасії Данилівни Острозької. Не виключено, що в цій каплиці поховані й інші їх близькі родичі, зокрема, онук від по їх сина Семена (Сенька) Довмонта Івановича — Іван Семенович Глинський (+1500) та інші.

Крім того, тут могли спочити родичі архімандрита Іоана II, який був сином, намісника звенигородського, путивльського і сіверського (1434) Каленика (Клементія) Мишковича (+1450) (3). Останній був вірним слугою князя Свидригайла й отримав від нього великі маєтності. Рідний брат архімандрита Іоани II — Каленик Каленикович («Киянин Каленик»), був, судячи з прізвища, тісно пов'язаний з Києвом, тому цілком можливо, що після смерті близько 1488 р. його поховали в Печерській обителі біля родичів. Тут міг спочити його син — Тишко (Тит) Каленикович (+ п. 1487), якого вважають родоначальником панської родини Тишковичів (Тишкевичів) (4). Цей рід досяг у ВКЛРЖ високих придворних посад і титулів. Деякі з представників роду займали впливові посади на

*Портрет черкаського старости
Остафія Дашковича.
Художник Я. Матейко*

*Прорис печатки старости черкаського
і канівського Остафія Дашковича*

можного панського роду (5). Вперше його ім'я згадується в джерелах у зв'язку із повстанням князів Глинських у 1508 році. Коли головна ставка очільника повстання Михайла Львовича Глинського знаходилася у Мозирі, Остафій Дашкович приїхав до нього на допомогу (6). Участь його у повстанні не могла бути суттєвою, оскільки в той час він не займав важливої посади, будучи лише намісником невеликого містечка (7). Поступово авторитет, досвід та заможність Остафія Дашковича зростали (8). В 1514 р. він став старостою черкаським і канівським й посідав цю посаду до своєї кончини (+1535) (9). Він користувався печаткою, на полі якої був зображений іспанський щит, а на ньому знак у вигляді стріли вістрям догори з шестипроменевою зіркою на кінці над півмісяцем, що лежить рогами догори; над щитом — шолом, в наполомнику п'ять страусових пер, навколо щита намет. (10) У руїнах Успенського собору в повоєнні часи виявлено надмогильну плиту, на якій деякі дослідники начебто прочитали ім'я Остафія Дашковича (11). На плиті зображений герб роду, до якого належав покійний, але він не має нічого спільного із зображенням на згаданій печатці. Проте це не спростовує можливість поховання Остафія Дашковича в Печерському монастирі. До того ж є пряма вказівка на те, що в інтер'єрі Успенського собору стояла наземна гробниця, яка була вкрита покровом, на якому було вишито перлами слова: «пана Остафія». Наявність в храмі цієї наземної гробниці наводить на думку, що Остафій Дашкович мав відношення до родини Острозьких: можливо він був нащадком сестри Федора (в ченцях Феодосія) Острозького — Анастасії та Лекси (Олександра) (в ченцях Івана) Глинського.

Остафій Дашкович володів великими маєтками. У 1503 р. король затвердив за ним терени вздовж річок Трубіж та Супой, надані ще його батькові. Тут він заснував два міста: Стара Басань та Биків, а також дев'ять сіл. Він багато зробив для зміцнення обороноздатності зазначених територій, побудувавши тут замки в містечках Паволоч (12) та Канів (1535) у Черкаському повіті. Вигляд Канівського замку після 17 років експлуатації

зафіксувала люстрація 1552 р. (13).

Дослідники вважають, що Остафій Дашкович, разом з київськими воєводами Дмитром Путятю, Юрієм Пацем, князем Богданом Глинським, Семеном Полозом та іншими панами, стояв біля витоків «української козащини». Цікаве повідомлення про пана Остафія залишив посол Священної Римської імперії у Московії в 1517 та 1526 рр. Сигізмунд Герберштайн в своїх «Записках про московитські справи». Він пише: « У наш час черкасами, що живуть по Борисфену, керував Остафій Дашкевич, котрий ходив до Московії разом з царем Мухаммед-Гіреєм, чоловік вельми досвідчений у військовій справі й винятково хитрий. Хоча він неоднаразово вступав у відносини з татарами, але ще частіше бив їх; мало того, він не раз ставав неабиякою небезпекою і для самого московита, у котрого колись був в полоні». Далі Сигізмунд Герберштайн описав один з випадків до яких вдавався Остафій Дашкевич для того, щоб досягнути успіху у боротьбі з московитами: «У той рік, коли ми були в Москві, він (Остафій Дашкевич — О.С.) завдав московитам поразки за допомогою незвичайного виверта. Він провів у Московію якихось татар, одягнених у литовське вбрання, бо був певен, що московити без страху нападуть на них, сплутавши з литовцями. Сам же він влаштував засідку в зручному місці, чекаючи помсти московитів. Спустошивши частину Сіверської області, татари попрямували до Литви. Коли до московитів дійшло, що ті завернули й рушили до Литви, вони подумали, що це литовці, і незабаром, палаючи жадою помсти, стримко вдерлися в Литву. Коли, завоювавши її, вони поверталися обтяжені здобиччю, Остафій із засідки оточив їх і перебив усіх до одного. Дізнавшись про це, московит відправив послів до польського короля зі скаргою на заповідяню йому образу. Король відповів, що його піддані не завдавали образи, а мстилися за образу. Так московит, двічі осміяний, мусив зазнати і збитків, і безчестя...». (14)

У 1533 р. Остафій Дашкович подав на розгляд сейму проект щодо організації оборони держави від татарських нападів на підступах до її кордонів. Щоб унеможливити татарам переправу через Дніпро, він запропонував побудувати на дніпровських островах фортеці та створити для розміщення в них окремі озброєні загінні (15). На Черкаських старост «яко на пограничю живущихъ» покладено було обов'язок інформувати владу щодо намірів татар (16), а також спілкуватися з ними для підготовки переговорів між королем та ханом. Так, Сигізмунд I Старий грамотою від 9 жовтня 1528 р. доручив Остафію Дашковичу передати кримському царевичеві Осламу-Солтану пропозицію дружби, надання притулку, а також допомоги для отримання ним ханського трону (17).

Будучи заможним землевласником, Остафій Дашкович деякі зі своїх маєтків передав монастирям, зокрема, київським: Микільсько-Пустинному (18), Видубецькому (19), а також Печерському (20), де його, можливо, згодом і поховали.

Оскільки Остафій Дашкович не залишив нащадків, після його смерті володіння, що йому належали як «вислуга», повернулися до короля, а спадкові маєтності поділили між собою родичі його єдиної сестри Милохни, яка, як ішлося, була дружиною Бориса Тишковича.

Один із рідних братів її першого чоловіка — Василь Каленикович Тишкович — по смерті Остафія Дашковича змінив його на посаді черкаського і канівського намісника (1536-1537 рр.) (21), а пізніше став господарським маршалком, мінським і пінським старостою, підляським і смоленським воєводою. Василь Тишкович був другим чоловіком кн. Олександри Семенівни Чорторийської, батько якої доводився двоюрідним братом дружини страченого 1481 р. князя Івана Юрійовича Дубровицького (22).

Другий рідний брат Бориса Тишковича — господарський дворянин Лев (Дмитро) Тишкович мав двох синів: Скумина (Івана) Львовича Тишковича та Звіра Львовича (Олександра Дмитровича) Тишковича. Перший займав посади чорнобильського державця (1558), господарського маршалка (1558-1563), а другий був київським городничим (1563-1569), остерським державцем (1561). Скумин (Іван) Львович Тишкович помер

1565 р., а Звір Львович (Олександр Дмитрович) Тишкович — після 1569 року. Обидва вони, імовірно, поховані в Печерському монастирі, де колись був архімандритом їхній прадід, та де спочило багато їхніх родичів. В ризниці Успенського собора наприкінці XIX ст. серед документів ще зберігався заповіт Льва Тишкевича.⁽²³⁾ Не виключено, що в храмі близько 1513 р. похований також їхній батько.

Тітка Бориса Тишкови́ча — невідома на ім'я Калениковичівна — була дружиною Романа Івашковича Волчковича («Романа з Києва»). Син останнього — згаданий київський ключник (1483), овруцький намісник (1487-1493) Горностай (Остафій) Романович, який загинув 1503 р. в битві з татарами під р. Ушью, ⁽²⁴⁾ доводився Борису Тишковичу двоюрідним братом. Він мав двох синів: Оникія та Івана (Івашка) Остафійовичів Горностаїв. Однією з дружин останнього була Марія Богданівна Явнутівна Заславська. Її рідна сестра — Ганна Богданівна Заславська була першою дружиною онука Василя Григоровича Друцького та невідомої на ім'я Юрпанки, які поховані в Успенському соборі.

У Бориса Тишкови́ча та Милохни Дашковичівни народилася дочка Духна Борисівна Тишковичівна, яка була пошлюблена з київським землянином Стефаном Дублянським ⁽²⁵⁾ та мала від шлюбу з ним сина Григорія. У 1562 р. той продав маєтки Стара Басань та Биків, які дісталися його матері від Остафія Дашковича. Де похована Духна Дублянська не відомо: в своєму заповіті вибір місця свого поховання вона залишила на розсуд дітей.⁽²⁶⁾

Після смерті Бориса Тишкови́ча його дружина Милохна вдруге вийшла заміж за київського пана Івана Немири́ча. Від цього шлюбу у подружжя народилися: син Єсиф Іванович, київський земський суддя ⁽²⁷⁾ та дочка Богдана Іванівна Немири́чівна, пошлюблена з чорнобильським державцем (1543-1545) Олізаром II Львовичем Волчковичем ⁽²⁸⁾ Рід останнього теж походив від київського боярина Волчка, який жив наприкінці XIV ст.

* * *

Біля цього ж південного фасаду храму, але між двома контрфорсами ліворуч від входу до собору, після 1470р. прибудовано ще одну каплицю, освячену на честь Трьох святи́телів: Іоана Златоустого, Васи́ля Великого та Григорія Богослова. Можливо, каплицю побудували для поховання тут онуків Лекси (Олександра) (у ченцях Івана) Глинського та Анастасії Данилівни Острозької від ще одного їх сина — Бориса Івановича Глинського (+п.1451). Останній згадується в книзі «данин» Казимира IV Ягелончика у зв'язку з наданням йому маєтку Домислин у Чернігівському повіті.

У каплиці могли бути поховані: чернігівський намісник у 1492-1496 рр. Іван Великий Борисович (+ п. 1498); овруцький намісник в 1496-1503 рр. Григорій (Юрій) Хромий Борисович (+ 1503) та Василь (+ п. 1486) Борисович Глинські, а також хтось з їх нащадків.

Як ішлося, залишки цієї каплиці археологи дослідили в 1952 році ⁽²⁹⁾, а потім в 1982–1986 та 2000 роках. Тут було виявлено кілька різночасових поховань, в тому числі поховання у дерев'яних колодах, а також в гробниці з шиферу та цегляних склепах. Знайдені також фрагменти шиферної плити від кришки саркофага, на якій зберігся меморіальний напис з датою «1492 р.» ⁽³⁰⁾. Каплиця неодноразово використовувалася для поховань в пізніші часи, в тому числі в першій половині XVII ст. про що мова піде далі.

* * *

Ще дві каплиці побудовано в зазначений період біля північного фасаду собору. В ес-

плікації до плану 1638 р. одна з них позначена як «каплиця архidiaкона Стефана їх милостей Корецьких». Можливо, цей святий був небесним покровителем Стефана Домонтовича — сина Андрія (Дмитра, Довмонта) Семеновича, який теж доводився онуком Лексі (Олександр) (в ченцях Івану) Глинському та кн. Анастасії Данилівні Острозькій (31) й поява каплиці могла бути пов'язана саме з його похованням. Тіткою Стефана Домонтовича була Агафія (Гафтелина) Глинська — колишня дружина Печерського архимандрита Іоанна II, а дядьками — її брати Федір та Іван Семеновичі Глинські. Враховуючи те, що й раніше, й пізніше в Успенському соборі були поховані їхні родичі, не виключено, що вони теж спочили в каплиці: перший після 1480 р., а другий — у 1504 р.

Двоюридними братами Стефана Домонтовича були: Василь (Григорій) Федірович Домонт Кіятів (+1500р.) та Богдан Федірович Глинський Путівльський.

Останній за правління короля Олександра згадується в кількох документах того часу як путівльський намісник (32). Разом з дружиною кн. Марією він 1 лютого 1500 р. подарував Київському Миколаївському Пустинному монастиреві село Гатне на Київщині (33). У цьому ж році, під час захоплення Путивля московським військом, Богдан Федірович потрапив до полону й помер в Московії, про що його родичів повідомили в 1512 р. (34).

У Богдана Федіровича був син — князь Володимир Богданович Глинський Путивльський, який разом з батьком деякий час перебував у полоні. Він був одружений з Настасією (Марією) Михайлівною Жижемською (35). Її рідний брат — Дмитро Михайлович Жижемський — у 1508 р. разом з князями Іваном, Михайлом та Василем Львовичами Глинськими емігрував до Московії, тому їхні колишні володіння перейшли іншим власникам.

Рідна сестра Настасії (Марії) та Дмитра Жижемських — Ганна Михайлівна Жижемська — була дружиною Федіра Івановича Корецького, певно, тому з початку XVI ст. каплиця св. архidiaкона Стефана стала також місцем упокоєння князів Корецьких, звідси її подвійна назва.

Князі Корецькі до надання ним у володіння Корця, титулювалися Стародубськими. (36)

Можливо, першим з князів цього роду в каплиці був похований батько Федіра Івановича Корецького — красносільський намісник князь Іван Васильович Корецький (+ до 1502) та його рідний брат Іван Іванович Корецький (+ 1517), одружений у другому шлюбі з Софією Ходкевичівною.

У 1519 р. тут, ймовірно, спочили ще троє їхніх рідних братів: князі Лев, Олександр і Василь Івановичі Корецькі, які загинули в битві під м. Сокалем (37) на р. Південний Буг, коли коронне військо зазнало поразки від багатотисячного війська Кримського ханату на чолі із сином Мухаммед Гірея I Багатир — Гіреем. Ці князі Корецькі не залишили нащадків.

У 1522 р. в каплиці поховали певно, й дядька згаданих князів — Богуша Васильовича Корецького, а також й самого Федіра Івановича Корецького, який помер того самого року. Князь був одружений з Ганною Михайлівною Жижемською. Він був її другим чоловіком. Княгиня померла 1532 року й була, ймовірно, похована біля чоловіка в Києво-Печерському монастирі.

Після повернення з полону згаданому Володимирі Богдановичу Глинському були повернуті маєтності, якими вони з батьком володіли раніше (38). Князь помер 1540 р. й, певно, похований у зазначеній каплиці. У синодик Введенської церкви в Ближніх печерах записаний для поминання рід цього князя, де бачимо імена п'ятьох його родичів. Володимир Богданович не залишив нащадків (39), і володіння князя відійшли його дружині Настасії Михайлівні Жижемській, а після її смерті близько 1561р. маєтності успадкував син її рідної сестри Ганни Михайлівни — Богуш (в ченцях Євфимій) Федір-

Печатка
Марії Василівни
Чапличівни.

Печатка
кн. Богуша Федоровича
Корецького.

Печатка
кн. Василя Михайловича
Сангушка-Ковельського.

ович Корецький (1510-1576).(40) Останній був житомирським (1539-1546), брацлавським (1548-1576) і вінницьким (1550-1566) намісником (41), луцьким старостою (1560-1576) (42), волинським воєводою (1572-1576) (43). Після гибелі бездітних дядьків кн. Богуш Федорович успадкував їх маєтки, що суттєво покращило його матеріальне становище. Ще один дядька князя- Іван Іванович Корецький хоч й був одружений двічі, але залишив по собі лише єдину дочку- Ганну Іванівну, пошлюблену з кн. Іваном Васильовичем Масальським. Вона померла 1532 р.(44) В цьому ж році померла й мати Богуша Федоровича Корецького. Дослідники повідомляють, що ці смерті викликали підозри у інших родичів, які вважали, що до них міг бути причетним сам князь, що начебто не підтвердилося.

Першою дружиною Богуша Федоровича Корецького була Ганна І Андріївна Сангушківна (+ п.1559) — дочка Андрія Михайловича Сангушковича Кошерського (+1560) та Ганни Василівни Хребтович. Богуш Федірович Корецький був її другим чоловіком.

В Успенському соборі, відповідно до свого заповіту, похована мати Ганни Андріївни, тобто теща князя Корецького — Ганна Василівна Хребтович — перша дружина Андрія Михайловича Сангушка. У 1546 році останній розлучився з нею, відмовившись при цьому від її майна, яке вона заповіла їхньому синові Олександру Андрійовичу Сангушковичу Кошерському (бл. 1508-1565). Ганна Василівна Хребтович прохала сина поховати її в Печерському монастирі « ... в Києве у Святое Пречистое Печерское...».

У другому шлюбі Богуш (в ченцях Євфимій) Федірович Корецький був одружений (з 1546) з Марією Василівною Чапличівною (+ п. 1620), яка на багато років пережила свого чоловіка. Де вона похована — невідомо. Остання користувалася власною печаткою, на полі якої був зображений ренесансовий щит, а на ньому знак у вигляді перехрещеної роздвоєної з долу стріли (герб Костеша) (45). Такий знак автор бачила на фрагменті надгробної плити, яка в повоєнні роки була виявлена під час робіт з розбірки руїн собору.

Один із синів Богуша Федіровича — Юрій Богушович — помер до 1576 р. , тобто раніше за свого батька, й, певно, теж похований у каплиці Корецьких.

Богуш Корецький в 1560-х роках відзначився як талановитий полководець у війнах з московитами та татарами. Сигізмунд II Август дуже цінував князя за це. Між ним та королем встановилися довірливі відносини. Про це свідчить, те, що у червні 1568 року Богуш Корецький надав королю позичку — «п'ять тисяч коп грошей литовських» — під заставу вінницького староства.(46) Князь посідав три важливі уряди — луцького, вінницького та брацлавського старост. У структурі великокняжої влади та території Волинської землі він, разом з київським воєводою князем Василем-Костянтином Костянтиновичем Острозьким, волинським воєводою Олександром Чорторийським, брацлавським воєводою Романом Сангушко та князями Вишневецькими, мав особливо сильні позиції. Відповідно до « попису» литовських військ, здійсненого 1567 року, що дає уявлення про

реальну значущість та рівень престижу волинських князів в той час, Богуш Корецький мав доволі високи показники: його почет нараховував — 161 комонних і 100 піших вояків. (47) 1572 року король призначив Богуша Корецького волинським воєводою.

У XIX ст. в ризниці Успенського собору ще зберігалися документи, які свідчили, що Богуш (Євфимій) Корецький був меценатом Печерського монастиря (48). У своїй духівниці, написаній у 1576 р., він прохав поховати його в цьому храмі «при телесах прародителів» за православним обрядом. Опікунами дружини та неповнолітнього на той час сина Юхима він призначив: старосту житомирського (1574-1582 рр.) кн. Михайла Олександровича Чорторийського; віленського каштеляна, графа на Шклові і на Миші (1568 р.) Яна (Івана) Ієронімовича Ходкевича, а також панів Ярофія Гостського та Івана Петровича Кірдея Мильського (49).

Опікун Михайло Олександрович Чорторийський — був племінником князя Івана Федіровича Чорторийського (+ 1561). Він був одружений з родичкою першого опікуна — Софією Юріївною Ходкевичівною. Остання стала його дружиною, поховавши 1517 р. свого першого чоловіка — згадуваного Івана Івановича Корецького.

Богуш (в ченцях Євфимій) Корецький розпорядився повернути борг князя Богдана Федоровича Глинського — Путівльського, який той мав за життя князеві Івану Федіровичу Чорторийському. Кошти мали віддати удіві останнього Ганні Кузьмівні Заславській (+1582). Дочка цього подружжя — Олена Іванівна Чорторийська (+1602) була пошлюблена з Остафієм Івановичем Горностаєм (+1585).

На свій похорон Богуш (Євфимій) Корецький залишив чималі кошти та прохав роздати їх на сорокоусти та записи до пом'яників: Софійського собору в Києві, Печерського та інших київських монастирів, до Зимненського та Дорогобузького монастирів, а також до монастирських храмів і парахіяльних церков у його маєтках. Особливі внески були зроблені в три нові монастирі, засновані ним у своїх володіннях: Корецький, Милецький та Городиський. Тут мали постійно здійснюватися молитви за упокій його душі та душ його родичів(50). Своему неповнолітньому синові Юхиму та його нащадкам, якщо вони у нього згодом з'являться, він наказував не порушувати його заповіту й не відбирати наданих зазначеним монастирям «фундушей ... под опасением его отцовского неблагоговения и проклятия». (51)

Згодом князь Юхим Корецький одружився з дочкою свого опікуна Ганною Іванівною Ходкевичівною (52). Відомо, що князь був православним. На час укладення шлюбу 1582 р. його дружина теж сповідувала православ'я, потім деякий час перебувала в пошуках іншої віри, але на схилі віку таки повернулася до православ'я (53). Де це подружжя було поховане — невідомо. Православною була одна із п'яток дочок подружжя Софія Юхимівна (в черницях — Серафима, у схимі — Олена) — перша ігуменя заснованого її батьком Свято-Троїцького Корецького жіночого монастиря (54). Чотири інші дочки Юхима Корецького та два його сини, які були охрещені за православним обрядом, пізніше стали уніатами або католиками та поховані не в Києво-Печерському монастирі.

Із спорідненої з князями Корецькими родини Сангушків в Успенському соборі поховані: Василь Михайлович Сангушкович Ковельський (+ бл. 1558); його син Григорій Васильович (+1555), одружений з дочкою згаданого Івана (Івашка) Остафійовича Горностаєва — Анастасією Іванівною Горностаївною; дочка — Магдалена Василівна (+ 1589), а також її другий чоловік — Григорій (Гієронім) Волович (55). Рід панів Воловичів записаний до синодика Печерського монастиря. Тут поминали: «Григорія Воловича воєводу смоленського, Марію, воєводину смоленську, Полонію Воловичівну каштелянову берестейську» (56). У соборі, імовірно, спочила й Анастасія Іванівна Горностаївна. Невипадково, що члени родини Горностаїв здавна були меценатами монастиря та робили до обителі цінні внески (57). Наприкінці XIX ст. в ризниці собору ще зберігалися два рукописні Євангелія в коштовних окладах, подаровані обителі панями Горностаєвими

Кадило. Вклад до Печерського монастиря родини Горностаєв, представники якої тут поховані. Це єдина відома автентична пам'ятка прикладного мистецтва, яка збереглася до наших днів із численних вкладів до монастиря в XIV–XVI ст. Музей історичних коштовностей України. Срібло. Лиття, позолота. Інв. № ДМ-7904

Печатка пана Гаврила Горностає. 1571 р.

(місцезнаходження книг наразі невідоме). Одне Євангеліє було внеском до Успенського собору (58) згаданого раніше воєводи новгородського (1551-1558)(56), господарського маршалка (1529-1558), справці великокнязівської канцелярії (1512-1558), земського підскарбія (1531-1558), старости слонімського Івана (Івашка) Остафійовича Горностая (60). Друге Євангеліє, як свідчив напис на ньому, було внеском до храму, зробленим 14 вересня 1556 р. братом останнього — господарським маршалком, старостою речичьким, державцею любомльським Оникієм Остафійовичем Горностаєм. Євангеліє написане в 1538 р. на замовлення та коштом його дружини — Богдани Мартинівни Хребтович, дочки Мартина Хребтовича та невідомої на ім'я дочки Льва Борисовича Сліпого Глинського — онука Олександра (у ченцях Івана) Глинського та кн. Анастасії Данилівни Острозької.

Певно, саме Оникій Горностає 1541 р. подарував Успенському собору вишукану срібну кадилицю, яка наразі є єдиною автентичною пам'яткою ужиткового мистецтва, що збереглася до нашого часу з численних внески до монастиря в XIV — XVI ст. (61). (ІЛЛ. 028)

Родина Горностаїв була тісно пов'язана з Києвом. Як свідчить люстрація Київського замка 1545 р. тоді тут знаходився будинок Івана (Івашка) Горностая, яким його родина володіла «здавна» (62). Тобто будинок був зведений ще батьком братів — київським ключником (1486), овруцьким намісником (1487-1493, 1503) Горностаєм (Остафієм) Романовичем (63), а можливо, й ще раніше. Останній теж подарував Печерському монастирю Євангеліє в коштовному окладі, про що свідчить опис ризниці Успенського собору 1554 року (64).

В Києві мав нерухомість путивльський намісник (1476-1482), овруцький державця (1486) Роман Івашкович Волчкович («Роман з Києва»), який помер після 1486 року. Його першою дружиною була, як ішлося, дочка Каленика Калениковича («Киянина Каленика») (+ п. 1488) — рідного брата печерського архімандрита Іоана II. Одже, цілком можливо, що подружжя поховане в Печерському монастирі.

* * *

Другу каплицю біля північного фасаду Успенського собору побудовано на схід від

«каплиці архідиякона Стефана їх милостей Корецьких». В есплікації до плану 1638 р. вона названа «каплицею панів Єльців».

Маючи в монастирі власну окрему усипальню, родина Єльців, без сумніву, поховала тут кілька представників свого роду. Але Афанасій (Кальнофойський) наводить у своїй праці ім'я лише одного з них — Яна Єльця, який загинув 6 листопада 1603 р. у віці 24 роки: «... Выроком смертельных врагов, отыде свѣта сего...» (65).

Проте вивчаючи історію родини та шлюбні зв'язки її представників, можна зробити припущення щодо того, хто й коли теж міг бути похованим у зазначений період в родинній каплиці.

З родини Єльців відома Зиновія Єльцова — представниця стародавнього руського роду, який здавна володів на Київщині маєтками, в тому числі : Лучиним і Турбовим. Зиновія Єльцова була пошлюблена з князем Яголдаєм Сарайовичем — сином татарського хана Сарая, який володів «тьмою» на Путивльщині (66). У подружжя було двоє синів: Роман та Борис, які не мали нащадків чоловічої статі. Єдина дочка Бориса Яголдайовича була пошлюблена з князем Юрієм Борисовичем В'яземським, котрий отримав місто Мироліубль, успадковане його тестем від батька. Київський князь Семен Олелькович своєю жалуваною грамотою надав князю В'яземському також маєток Сераків, який той пізніше продав Івану Гнатовичу Єльцю.

У Романа Яголдайовича було чотири дочки. Одна з них була дружиною Дебра Калениковича (+ 1509) — сина згаданого вище Каленика Калениковича, («Киянина Каленика» (+ 1448), племінника печерського архімандрита Іоана II. Друга дочка була пошлюблена з князем Михайлом Гагіним, який у 1482-1504 рр. був Мозирським державцем (67). Третя дочка була дружиною Федька Голенчича, а четверта — Кунца Сеньковича. Король польський та великий князь литовський Олександр підтвердив за ними володіння містами Мужеч, Мироліубль та Оскол у Путивльському повіті, що входили до колишньої «тьми» Яголдая (68).

Оскільки князь Ю.Б. В'яземський разом з дружиною емігрував до Московії, володіння Бориса Яголдайовича поділили, як «дядьківщину», між чоловіками його племінниць — дочок Романа Яголдайовича (69). Проте вже за три роки, через зазначені події початку XVI ст., ці володіння відійшли до Московії. Тому Дебр Каленикович замість втрачених маєтків отримав «на проживання» інші землі у ВКЛРЖ. В документах 1511 р. його названо «киянином» (70) й в Печерському монастирі, як ішлося, були поховані деякі його родичі. Єльці відзначалася своєю благодійністю й ця родинна риса передавалася із покоління в покоління. Про це свідчить грамота Сигізмунда I Старого від 5 березня 1541 р., якою король підтвердив давні фундуші, надані Київському Видубецькому монастирю пані «Зинов'евою Еголдаевою Ельцевичевою» та Скумином (Іваном) Львовичем Тишкевичем. Останній був внучатим племінником Дебрі Калениковича — чоловіка онуки Зиновії Єльцової та Яголдая Сарайовича, яких розділяло ні одне покоління. (71)

Михайлу Гагіню втрату його частки Яголдаївщини теж було компенсовано наданням інших маєтків, але він у 1508 р. емігрував до Московії (72). Гагіни теж були меценатами Печерського монастиря. У синодику Введенської церкви в Ближніх печерах обителі записані імена одинадцяти членів його родини, зокрема схимниці Хрестини та Ефросинії, а також схимника Іоана (73).

Родичі Кунца Сеньковича: Михайло та Яцько Сеньковичі були першим та другим чоловіками Юліани Ямонтівни (+ до 1542р.), яка доводилася племінницею Ганці (Аграфені) Іванівні Ямонтівні — дружині кн. Василя Федоровича Красного Острозького (+ 1461). Вона була рідною сестрою справці київського воеводства (1523) Семена Ямонтовича Подбerezького (+ до 1540 р.). Останній був удруге одружений з кн. Федорою Богданівною Явнутівною Заславською — родичкою другого чоловіка кн. Ксенії-Марії Іванівни Острозької — Федіра Івановича Явнутівича Заславського. Тому не виключено, що дея-

Прорис печатки

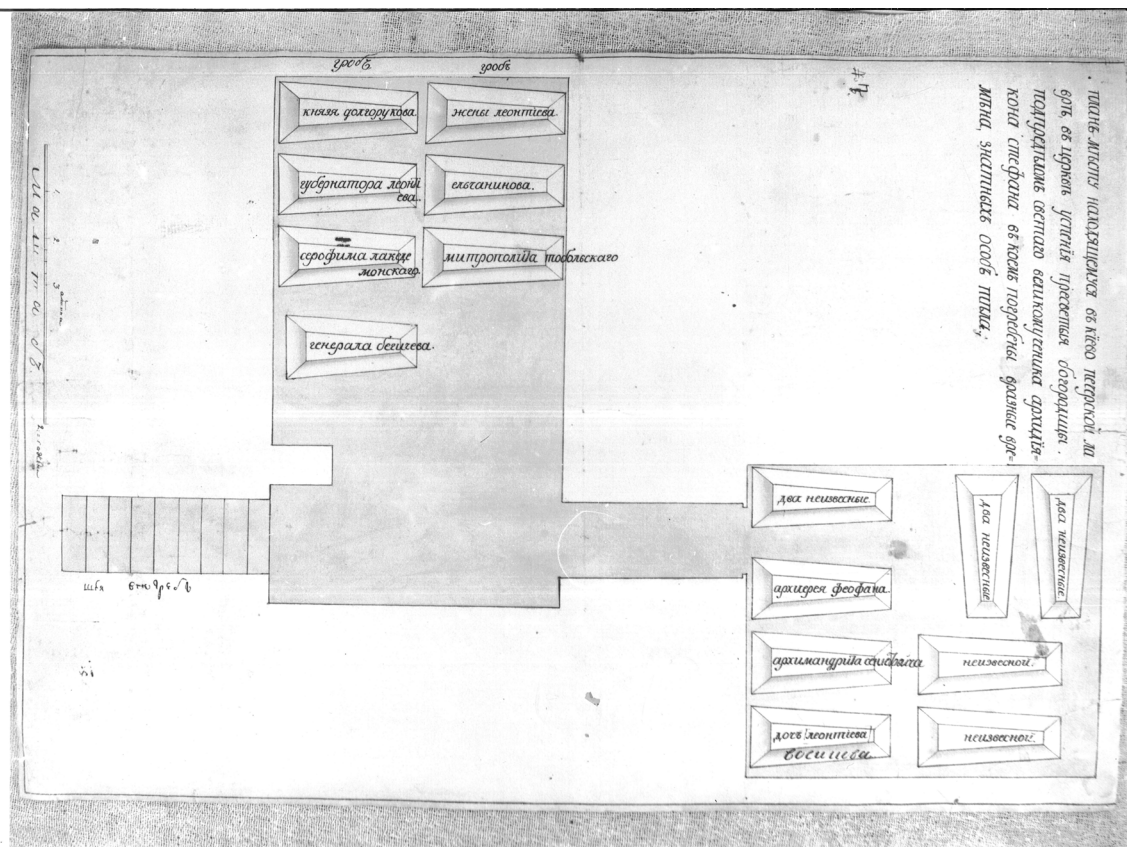
кі представники роду Сеньковичів теж поховані в Печерському монастирі.

Згаданий Іван Гнатович Єлець був одружений з дочкою Гринька Внучкевича Мариною. Друга його дочка була, як ішлося, першою дружиною Горностая (Остафія) Романовича.

Марина Гриньківна внесла в дім Івана Гнатовича Єльця як віно маєток Малин на р. Ірші, отриманий її батьком як вислугу від польського короля та великого князя Олександра (74). У подружжя було двоє синів: Яцько і Федір Івановичі Єльці.

Ймовірно, Федіру Івановичу належить найбільш ранній з досліджених на сьогодні документів, на якому є печатка представника роду Єльців. На печатці зображений німецький щит та знак у вигляді хреста із загнутими кінцями та написом вгорі «Федор». Документ датується 1514 р. (75). У 1535 р. в результаті поділу володінь між братами Федіру Івановичу дістався згаданий маєток Сераків, який згодом від нього перейшов до його сина Дмитра Єльця (76).

Яцько Іванович Єлець одружився з Мариною Юріївною Глинською (77), дочкою господарського дворянина Юрія Васильовича Глинського (+ п. 1522). Останній був сином Василя (Григорія) Федоровича Домонтовича Кіята Глинського та Олени Григорівни Глинської, онуком Федора Семеновича Глинського (рідного брата Агафії (Гафтелини) Семенівни Глинської) (78) та Григорія (Юрія) Борисовича Кривого Глинського, тобто нащадком Олександра (у ченцях Івана) Глинського та Анастасії Данилівни Острозької. У

«Планъ мѣсту, находящемуся въ Киево-Печерской лаврѣ въ церкви Успения Пресвятой Богородицы подъ пределомъ святого великомученика архидиакона Стефана въ коемъ погребены въ разные времена знатныхъ особъ тела». Из коллекции НЗКПЛ. КПЛ. ПЛ- 2.

1511 р. Яцько Іванович отримав від короля село Козаровичі на р. Ірпін. Від нього воно перейшло до його сина Федора Яцьковича, але згодом було продано й потрапило до пана Івана (Івашка) Остафійовича Горностая (79).

Яцько і Федько Єльцовичі згадуються в джерелах 1530-1531 рр. як державці важливого в стратегічному плані міста — Чорнобиля (80). Сигізмунд I Старий грамотою від 8 грудня 1507 р. зобов'язував усіх тутешніх мешканців без винятку нести варту: «люди церковные, князьские и панские отбывали недели (держали стражу)» (81).

У Федора Івановича Єльця відомі два сини. Один з них — Андрій Федорович — вінницький підстароста (до серпня 1567) загинув в битві з татарами. Він залишив заповіт, відповідно до якого все його рухоме майно передавалося його молодій вагітній тоді дружині Марії Романівні Гостській. Опікуном дружини та дитини, яка мала народитися, він призначив каштеляна брестського, старосту овруцького князя Андрія Тимофійовича Капусту та свого зятя, київського земського писаря (1566-1574), київського земського підсудка (1574-1598) пана Богухвала Михайловича Павшу, сина київського землянина Михайла Павши (+1523). Поховати себе Андрій Єлець заповів у Спаському монастирі в Овручі (82). Богуфал Павша (+1598) був одружений з його сестрою Ганною Єлець. Серед його володінь був маєток Підгірці в Київському повіті, який після його смерті 1598 р. перейшов до його сестри Федори Михайлівни, а та пожертвувала його жіночому Печерському монастирю.

Другий син Федора Івановича Єльця — Дмитро Федорович (+1598) — у 1574-1598 рр. займав посаду київського земського писаря (83). Він користувався печаткою на якій, як й на згаданій печатці Федора Єльця, було зображено хрест із зігнутими кінцями, але над ним додатково вміщувалася шестипроменева зірка над півмісяцем, що лежить рогами догори та латери: DG. Після смерті батька та брата Дмитро Федорович залишився єдиним представником чоловічої лінії роду Єльців. Він зосередив в своїх руках усі родинні володіння, які складалися з кількох комплексів маєтностей в двох повітах: Київському (Лучин, Турбівка, Сераків) та Овруцькому (Малин, Литвиновичі, Народичі, Ремези).

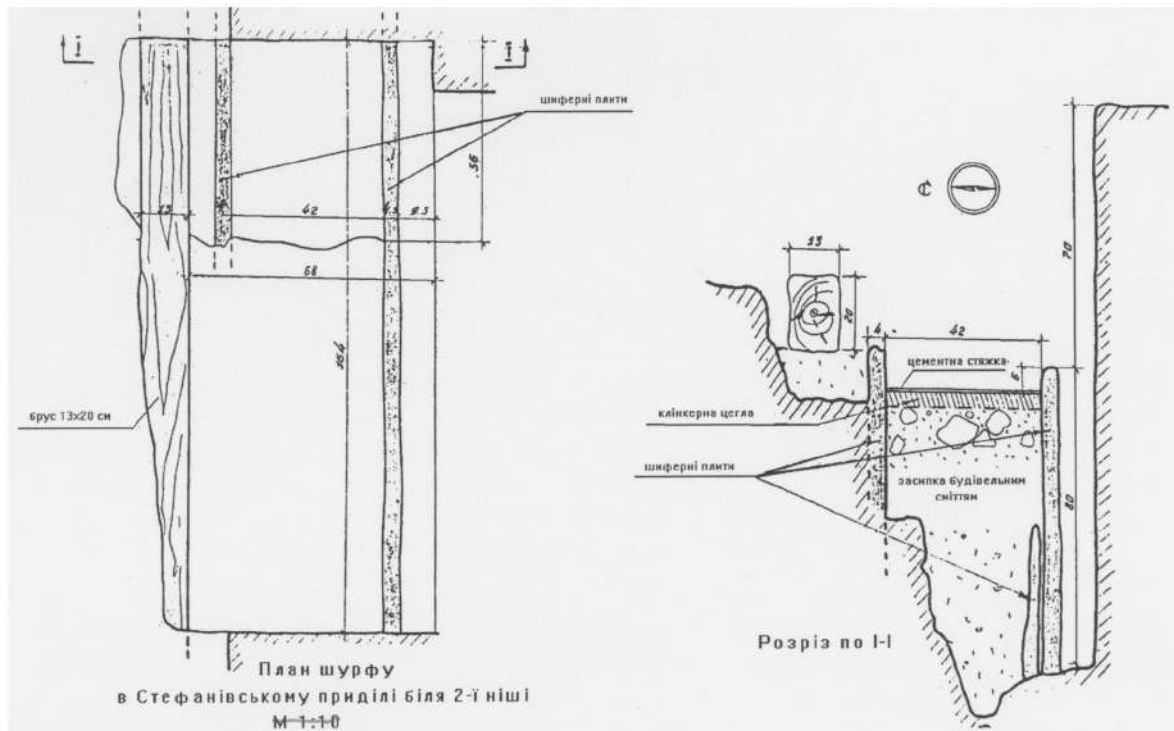
Окрім батьківських володінь Дмитро Федорович Єлець отримав як посаг за своєю дружиною Марією Олізарівною маєтність Поволоч в Житомирському повіті, проте 1588 р. відступив її Миколаю Остафійовичу Ружинському — племіннику дружини. Маєток Серяків Дмитро Федорович Єлець продав 1576 р. київському підвоеводи (1584-1592), київському стольнику (1592-1613) кн. Матису (Матеушу) Воронецькому (+1613), який доводився дядьком Пелагії (Полонії) Станіславівні Воронецької — дружині похованого в Успенському соборі Миколая Шашкевича, про що мова піде далі.

Дмитро Федорович помер 1598 р. та похований, імовірно, в Києво-Печерському монастирі в родинній каплиці. (84) Після його смерті решта володінь Єльців перейшла в управління до його дружини Марії Олізарівни, а в 1608 р. була поділена між їхніми синами: Філоном, Костянтином та Федором Дмитровичами. Мабуть цього року дружина Дмитра Федоровича померла, або стала черницею. Поховали її, імовірно, біля чоловіка та інших родичів в родинній усипальниці.

Філон Дмитрович був підстолюєм (від 1604 р.). Похований він, імовірно, теж в Києво-Печерському монастирі. Він був одружений з Федорою Юріївною Пузиною (+п. 1631), яка після його смерті вийшла заміж вдруге за Адама Літинського. Син Філона Єльця — Олександр (Ігнатій) вступив до Ордена св. Ігнатія, прийнявши ім'я його патрона, й перед смертю 1651 р. заповів єзуїтам свої маєтності. Він та його мати поховані не в Печерському монастирі..

Костянтин Дмитрович Єлець (+1634) був хорунжим (з 1621 р.). Він одружився з рідною сестрою Януша Тишкевича — Христиною. Де поховано подружжя наразі невідомо.

Третій син — Федір Дмитрович займав посади київського підвоеводи (1620- 1628), а потім (до 1646) і хорунжого київського. Він був одружений з дочкою бецького каштеляна

1

2

Поховання на місці колишніх каплиць Єльців та Корецьких. Саркофаг № 6.
 а) План та розріз розкопу. Із матеріалів досліджень 1962 р. під керівництвом М.В. Холостенко.
 б) Фото саркофага № 6. Із матеріалів археологічних досліджень 2000р. під керівництвом начальника
 Архитектурно — археологічної експедиції Інституту археології НАН України
 Г.Ю. Івакіна та завідуючого відділу археології НЗКПЛ С.А. Балакіна.

Анджея та перемишльської каштелянівни Дороти з Фредрів. Нове семейне положення відбилось на зображенні, яке з'явилося на печатці Федора Єльця, де бачимо чотиридільний іспанський щит, а згаданий знак з батьківської печатки займає тут лише одну його частину. (85)

Єльці займали на Київщині сильні позиції, оскільки мали родинні і ділові контакти з багатьма впливовими родинами Києва та Житомира, зокрема, з Бутовичами, Павшами, Пузинами та іншими. Федір Єлець був відомим захисником Православної Церкви та довіреною особою Київського митрополита Петра (Могили). В той же час, Єлець мав родинні зв'язки з католицькими родинами Тишковичів. Завдяки цьому в 1630- 1640-х роках його вважали однією із найвпливовіших осіб в регіоні. Проте це не врятувало Федора Дмитровича від трагедії. Під час народного повстання, яке спалахнуло після перемог Богдана Хмельницького навесні 1648 р., його було вбито у власному будинку своїми ж підданими. (86) Не виключено, що Федора Єльця поховали в родинній усипальні Успенського собора.

Джерела згадують Овдою Єлець, пошлюблену з військовим київським (1594-1601) Семеном Яцьковичем Бутовичем (+1601) (87) У подружжя було два сини: Стефан та Богумил Семеновичі Бутовичі, а також дві доньки: Олена Семенівна (+1642)- дружина в першому шлюбі Криштофа Лишка, а в другому- Юрія Пузини, а також Магдалена Семенівна (+1648)- дружина Юрія Голуба, який в 1639-1646 рр. був полковником канівським. (88) Після смерті Олени та Магдалени їхні володіння перейшли, відповідно, до Пузин та Голубів. Інформація про їх поховання в Києво-Печерському монастирі відсутня.

Що стосується згаданого раніше Яна Єльця, похованого 1606 року в Успенському соборі, то він, ймовірно, теж був сином Дмитра Федоровича Єльця та Марії Олізарівни.

Відомий також київський підвоєвода в 1620-1628 роках Федір Дмитрович Єлець. (89) Ймовірно, саме він згадується в документах, що датуються 1626 р., які з'явилися коли після завершення Торунського сейму, схвалювався збір податків для ведення війни проти Швеції. В одному з них Єлець повідомляв Томашові Замойському, що отримав відповідні листи з цього приводу. (90) На початку 1627 року пан Єлець був посланцем на реляційний сейм Київського воєводства. (91)

В документах 1634 року фігурує війський пінський Теодор Єлець. На його печатці бачимо таке саме зображення, як на печатці Федора Івановича Єльця в 1514 році, але тут над щитом зображений шолом, в нашоломнику три страусових пера, а навколо щита намет. (92)

У печерському синодику записані для поминання: «рід пана Дмитра Єльця писаря земського»: (п'ять осіб), «рід пана Івана Єльця» (дев'ять осіб) та «рід пані Єльцової» (чотири особи) (93). Як йшлося, археологічними розкопками, проведеними на місці, де колись знаходилася «каплиця панів Єльців», виявлено залишки двох поховань в шиферних саркофагах та три окремі поховання, що датуються не пізніше ХУст. Одже, зазначені поховання могли належати комусь з родоначальників панів Єльців. (ІЛЛ...185)

В ХУІІ ст. «каплицю панів Ельців», як свідчать результати історико-архітектурних досліджень, було об'єднано з «каплицею князів Корецьких» та надбудовано. Під час ремонту храму в 1718 році обидві каплиці були перебудовані й на їх місці з'явився приділ св. архідіякона Стефана, який увійшов до єдиного будівельного об'єма собора. Зберігся план об'єднаного склепу двох колишніх каплиць, на якому позначено п'ятнадцять гробниць. В дев'яти з них тоді лежали небіжчики, що померли наприкінці ХУІІІ ст., а в п'яті інших — тлін осіб, які померли значно раніше, тому їх імена вже не пам'ятали. В двох гробницях поховання були подвійними. (94) (ІЛЛ...сканировать)

Примітки

1. Сборник материалов для исторической топографии Киева и его окрестностей. Киев. репринтное вид. -К.: «Академкнига», 2010. Отд. II. — С. 19.
2. Поменник Введенської церкви в Ближніх печерах Києво-Печерської лаври. Публікація рукописної пам'ятки другої половини XVII ст. / Упорядкування та вступна стаття Олексія Кузьмука. // Лаврський альманах. Спецвипуск 7. Випуск 18 -К., 2007. -С. 60.
3. Яковенко Н.М. Українська шляхта ... — С. 188.
4. Rulikowski E. Słownik geograficzny królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich (далі — Słownik). Warszawa. 1883. Т. XIV, — S. 690; Клепатський П.Г. Очерки...— С. 245; Яковенко Н.М. Українська шляхта ... — С. 181.
5. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 426.
6. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 85.
7. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 85.
8. Архив ЮЗР... Ч. VII. Т.1. № XI, — С. 71; Клепатський П.Г. Очерки...— С. 337.
9. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 337; АЗР...Т.1. № 178.
10. ЦДІАК, ф. 220, оп.1, спр. 662, арк. 1. 1527 р.; Алфєров О., Однороженко О. Українські особові печатки... — С.44.
11. Чумаченко О. Образи з минулого ... С.50-53, 61,62; Ластовський В.В. До питання про поховання Остафія Дашковича в Успенському соборі Києво — Печерської лаври // Велика Успенська церква Києво-Печерської лаври: Слід у віках. Матеріали міжнародної наукової конференції 1-2 жовтня 2001 р. — К., 2002. С. 121- 134.
12. Антонович В.Б. Киев, его судьба и значение с XIV по XVI столетие (1362-1569) // Монографии по истории Западной и Юго-Западной России. — К., 1885. т. I. с. 206; Клепатський П.Г. Очерки...—С. 333; Rulikowski E. Słownik geograficzny ... Т. VII, — S. 916 -917 .
13. Архив ЮЗР... Частина VII. Т. I: Акты о заселении Юго-Западной России (от половины XIII до половины XV века). -К., 1886. №.IV, № XV.
14. Збагнути Росію. свідчення очевидців: від Геродота до Кюстіна./ Упорядник Олександр Палій. А-БА-БА-ГА- ЛА-МА-ГА, 2022. — С. 34.
15. Любомир Винар. Козацька Україна. Вибрані праці / Ред. В. Степанков. Київ- Львів- Нью –Йорк , Париж. 2003. —С. 95, 100,104, 105.
16. АЗР.Т.2.№ 173,178; Сборник материалов, относящихся к истории панов Ради Великого княжества Литовского / Составил И. Малиновский. (далі — Сборник Малиновского). Томск., 1901.— С.186,193,241,252,270; Клепатський П.Г.Очерки ... — С. 112.
17. АЗР... Т.2. № 156.
18. Архив ЮЗР. Ч.І. Т.1. : Акты, относящиеся к истории православной церкви в Юго-Западной России. -К., 1859. № XI. —С. 71.; АЗР... Т. 2. № 89.
19. Архив ЮЗР... Ч. I. Т.6: Акты о церковно- религиозных отношениях в Юго-Западной Руси. 9 1322-1648). -К., 1883. № 8; Клепатський П.Г. ... Очерки ... — С.297.
20. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 324.
21. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 337.
22. Яковенко Н. Українська шляхта ...-С. 324.
23. Лебединцев П.Г. Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии. — К., 1886. -С. 23.
24. Клепатський П.Г. Очерки... -С. 259; Акты Довнар -Запольського.№ 21; Архив ЮЗР...Ч. УІІІ, Т. 6. № 14.
25. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 333.
26. ЦДІАК. Ф. 44, оп. 1, спр. 1. Арк. 511; Яковенко Н. Дзеркала ідентичності. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI — початку XVIII століття.-К.: Laurus, 2012.- С. 472.
27. Алфєров О., Однороженко О. Українські особові печатки XV-XVIII ст. за матеріалами київських архівосховищ / Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С.Грушевського Національної академії наук України. — Харків, 2008. -С. 108; ЦДІАК, ф. 44, оп.1, спр. 1, арк. 555.

- 1571 р.; там само. ф. 221, оп. 1, спр. 17, арк. 4. 1585 р.; НБУВ. БР. ф. 2, спр. 23365. 1583 р.
28. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 333; Акты ЛМ...Т.1 Вып. 1. № 54.
- 29.Холостенко Н.В. Отчет о проведении научных наблюдений и исследований при разборке руин памятника архитектуры XI в. Успенского собора Киево-Печерской Лавры в сезон 1952 г. Фонды НКПКС, КПЛ — А — 819. — С. 62-68.
30. Холостенко Н.В. Исследование руин Успенского собора Киево-Печерской лавры // Советская археология. XXII. 1955 .-С. 357.
31. Яковенко Н.М. Українська шляхта ... — С. 362-365.
32. Акты ЛМ... Т. I. Вып. 2. (1499-1507). 1898. № 129. ; Клепатський П.Г. Очерки... — С. 245.
33. АЗР... Т.1. №178.
34. АЗР...- Т. 2. № 76.
35. Яковенко Н. Українська шляхта... — С. 264.
36. Архив ЮЗР...Ч.УІІІ. Т. 6. — С. 128; Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського.-К., 1998.-С. 103.
37. Грушевський М.С. Історія України — Руси.-К., 1995. Т. УІІ.-С. 28.
38. Клепатський П.Г Очерки ...343, 344.
- 39.Wolff J. Kniaziowie litewsko — rusky od konca XIV wieku. Warszawa. 1895. — S. 88.
40. Архив ЮЗР... Ч. I. —Т. 1. № 17
41. ЦДІАК Україна. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 356.
42. ЦДІАК Україна. Ф. 26. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 24.
43. Яковенко Н. Українська шляхта... С.109,114, 123.
44. Яковенко Н. Українська шляхта... С. 318.
45. ЦДІАК, ф. 2228, оп. 1, спр. 210, арк.2 зв. 1586 р.; Алферов О., Однороженко О. Українські особові печатки... — С.181.
- 46.Документи Брацлавського воеводства, 1566-1606 років / Упор. М. Крикун, О. Піддубняк. Вступ М. Крикун.-Львів. 2008.-С. 162-168.
47. РИБ.- Т.33. Пописи войска Великого княжества Литовского 1528, 1665, 1567 гг.-СПб., 1915.- С. 440-475.
48. Лебединцев П.Л. Киево-Печерская лавра ... — С. 23.
49. Архив ЮЗР... Ч.І. Т.1... № 17.
50. История русской церкви Макария, архієпископа литовского и виленского. ,Т. IX. Период разделения Русской церкви на две митрополии. Кн. ІV. История Западно-Русской или Литовской митрополии. Спб., 1879.— С. 466.
51. Архив ЮЗР... Ч.І. Т.1. .. № 17.
52. Яковенко Н. Паралельний світ ... — С.67.
53. Яковенко Н. Паралельний світ ... — С.67.
54. 900-летие Православия на Волыни. Житомир. 1892. Ч.1. С. 116.
55. Яковенко Н. Паралельний світ... — С.70.
56. Поменник Введенської церкви... —С. 30.
57. История русской церкви Макария... — С. 280.
58. Лебединцев П. Г. Киево-Печерская лавра ... — С. 40-41; Альбом видов Киево-Печерской лавры и снимков древностей и достопримечательностей в ее ризнице. 1910-ті рр. Із колекції НЗКПЛ.
59. Сборник Малиновского ... — С. 34. Привилей від 6 серпня 1551 р. Івану Горностаю на воеводство Новгородское.
60. Алферов О., Однороженко О. Українські особові печатки XV –XVIII ст. за матеріалами київських архівосховищ... — Харків. 2008. — С. 32; ЦДІАК. Ф. 220, оп. 1, спр. 27, арк. 1; спр. 28, арк. 1. 1552 р.
61. Музей історичних коштовностей України. Інв. № ДМ- 7904; Петренко М.З. Українське золотарство XVI-XVIII ст. — К.: Наукова думка. 1970 . — С. 49
62. Сборник материалов для исторической топографии Киева... Отд. III. Известия грамот и документов...- С.28.

63. Клепатський П.Г. Очерки ... — С. 259-260.
64. Архив ЮЗР... — Ч.І. Т. 1. № 91.
65. Максимович М.А. О надгробиях в Печерском монастыре // Киевлянин. —К., 1840. Кн. 1.-С. 131-160.
66. Архив ЮЗР... Ч. І. Т.6: Акты о церковно- религиозных отношениях в Юго-Западной Руси (1322-1648) — К., 1883. № 15; Клепатський П.Г. Очерки ...- С. 362- 363.
67. Клепатський П.Г. Очерки ...— С. 167; Акты ЛМ...Т.1, Вып. 2. № 684; Акты ЛМ...Т.1. № 339.
68. Клепатський П.Г. Очерки...— С. 249; Русина О. Сіверська земля .. -С. 151.
69. Клепатський П.Г. Очерки ...- С. 363; Акты ЛМ. Т.1.№ 339.
70. Описание документов и бумаг, хранящихся в Московском архиве министерства юстиции. — М., 1915.- Кн. 21 (далі -ОДБ МАМЮ).-С. 100. №.143; С. 101-102. № 151; Русина О. Сіверська земля ..-С.198.
71. Архив ЮЗР... Ч. І. Т.6 . № 15.
72. Акти ЛМ.-Т. 1. Вып. 1.-№ 339.-С. 131; Вып. 2.- № 732.-С. 175; РДАДА. ф. 389, оп. 1. Спр. 8.-Арк. 150-150-зв; 229; 267 зв.-268 зв.; Русина О. Сіверська земля...-С. 198.
73. Помянник Введенської церкви ... — С. 33.
74. Клепатський П.Г. Очерки ...- С. 195.
75. ЦДІАК, ф. 220, оп. 1, спр. 655, арк. 1; Алферов О., Однороженко О. Українські особові печатки ... — С.49.
76. Клепатський П.Г. Очерки ...- С. 294.
77. Яковенко Н.М. Українська шляхта... — С. 364.
78. Яковенко Н.М. Українська шляхта ...- С. 362.
79. Клепатський П.Г. Очерки ...- С. 301.
80. Яковенко Н.М. Українська шляхта...- С. 199.
81. Похилевич Л.І. Краєзнавчі праці / Тимошенко Л.В. Вступна стаття. Кирилов Ю.М. Упорядкування, покажчики. Біла Церква. Видавець Олександр Пшонківський. 2007. —С. 171.
- 82.Архив ЮЗР. Ч. VIII. Т. 3: Акты о брачном праве и семейном быте в Юго-Западной Руси в XVI-XVII вв. — К., 1909. № XLIII. (№ 43)- С. 140- 143;
83. НБУВ. ІР. ф. 2, спр. 21992. 1585 р.; Алферов О., Однороженко О. Українські особові печатки ... — С.49.
84. Максимович М.А. О надгробиях ... -С. 131-160.
85. НБУВ. ІР. ф.2 спр.17436; спр. 20948; ЦДІАК, ф.2228,оп. 1, спр. 118, арк.1; ф. 256, оп. 1, спр. 53, арк. 208; там само спр. 60, арк.66; Алферов О., Однороженко О.Українські особові печатки XV-XVII ст. за матеріалами київських архівосховищ.-Харків., 2008. — С.49-50; Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukraine 1569-1648. Warszawa. 2000. S. 211.
- 86.Rulikowski E. Kijow // Słownik... Т. IV. S. 155; Jerlicz Joakim. Latopisies albo kroniczka / Red. K. Wojcicki. Warszawa. 1853 Т. 1,2. Т. 3.С. 69.
87. ЦДІАК. ф. 11, оп. 1, спр. 9, арк. 16, 95. 1697, 1705, 1706; Архив ЮЗР. 5/1, -С. 78.
- 88.НБУ. ІР. Ф. 61, спр. 1101, арк. 1 зв.; ЦДІАК Україна. Ф. 220, оп. 1, спр. 126, арк.2.; НБУВ. ІР. ф. 1.-№ 4101.-арк. 163, 169; Кривошея В. Генеологія українського козацтва. Білоцерківський полк. -К.: Стилос, 2000.- С.30.
- 89.Litwin H. Napływ szlachty polskiej na Ukraine 1569 — 1648. Warszawa. 2000. S. 211.
90. Жукович П. Сеймова боротьба западно- русского дворянства з церковной унией (с 1609 года). — СПб., Вып. 5. 1910. — С. 91-92.; Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики 1569-1673 рр. Студія з історії українського регіоналізму в Речі Посполитій. Острог- Львів. 2002. -С. 195.
91. Кулаковський П. Канцелярія Руської (Волинської) метрики...-С. 196.
92. НБУ, ІР, ф.2 спр.7386; Алферов О., Однороженко О. Українські особові печатки... — С.50.
93. Поменник Введенської церкви ... С. 32, 38,40.
94. В колекції НЗКПЛ.. КПЛ-ПЛ- П№2.